

Тому Володько читає „Життя святих“. Ось великомучениця Катерина, яку малюють стрункою красунею з чашою в руках. Он Варвара. Там Віра, Надія, Любов з матір'ю Софією. Чудесний кучерявий юнак Пантелімон-цілитель з різбленою скриньочкою. Старий бородатий у кацапських постолах Радоніжський Сергій — покровитель учнів і ріжних нетямущих... Горбатенький Серафім з клунком на плечах у постолах сидить на барвистому пеньочку і дає круглому ведмедикові кусник хліба. Далі Володимир Великий, його післанці, що шукають віри і знаходять її в Греції.

Володькова уява росте, більшає. Жахи, рожева кров, розлючені звірі, що плигають на красунь і патрають на шматочки їх плоть.

Молоденька свіжа красуня з промінистими небесними очима, затьмажними огнем віри. Її кинули у темний льох, глибокий і страшний. По стінах скапує брудна слизька рідина. Повзають ящірки, плигають жаби.

Над нею у кімнаті з мarmору і золота красунь-поганин приносить жертву своєму стрункому мarmуровому богові. Над ним золотий диск. Сонце вдаряє у нього і розсипається скалками. Перед ним кадильниця і з неї піднімається дим ладану. Кілька нагих одалісок танцюють танець і сиплються жожеві квіти, на яких ще не випарилася роса...

Дзвінок. Нечуйно входить чорний раб. Поганин дивиться на нього і кивком пальця показує в низ. Раб зникає. Поганин витягається на встеленому дорогими шкірами ложі. Ніздрі його, подібно як у розгорілого коня, роздуваються. Очі заливаються барвами буревійного сонця.

В той час з'являється раб. На його кострубятих, мов з каміню руках красуня з льоху. Раб підносить її до стін поганина і садовить на золоченому троні. Але красуня не сідає. Вона стоїть струнка, хистка і прозора. Довгі руки легко звисають в низ. Голова похилена. Довговії повіки урочисто криють зір.

Одаліски зриваються, танцюють перед красунею танець тієї любови, яку знають тільки боги. Сиплються рожеві квіти, розстелюється дим ладану.

Поганин зводить очі, одаліски ловлять його погляд і розливаються в просторі, мов хмаринки...

— Панно! Красуне, якої не бачило сонце, від коли воно зійшло на мarmуровий свій шлях! Хоч' золота і самоцвітів, хоч' роскоші неба і богів, хоч' влади над царством моїм? Поклонися богові нашому і станеш мою нареченою...

Красуня поволі зводить свої сині очі. Коли б сонце зійшло серед ночі, або на морозі розцвіли рожі, вони не мали б більшої приваби, ніж ті очі...

Тихий прозорий голос: — Моїм нареченим є Христос. Він є моїм золотом, самоцвітами, владою над всіма царствами...

— Ти не знаєш, дівчино, проти кого ти виступаєш. Мені кориться сто народів, моїй владі слухняні звірі в джунглях, птахи в небі і риби в океані...

— Одне ти, володарю, так безсильний, що навіть не в стані вирвати одного твого волоска з вії твоїх очей на хвалу своїх поганських богів.

Я ж готова віддати свому усю свою молодість...

— У чому ж сила твого Бога? — питає поганин...

— У Його вічності.

Поганин звіріє. Тупнув ногою, лясає в долоні. З-під землі вириваються чорні чугунні раби...

— Трать її! У смолу, намотайте її на коло і викиньте її тигра, посвяченим богам!..

Дівчина з усмішкою йде в огонь, їй ввижається її Бог — величний терпеливий. Вона розмовляє з ним, забуває біль і вмірає смертю безсмертя...

Настя вже давно спить. Матвій обернувся на другий бік. На столі розчинена на хліб діжа, вкрита кожушком. З другого кінця стола на краєчку маленька третій номер нафтова лямпочка, перед нею книжка, а над книжкою Володько. Щоки його горять. У очах бринять якісь гарячі вуглики, які час від часу зриваються зі своїх місць і свobodно скочуються вниз. Зір його впирається у діжу, що перед самим носом, але бачить він далекі неймовірні країни, а в них неймовірних людей. Бачить могутніх володарів казкового Риму, чує їх владну мову, їх крок, їх голос.

І робиться Володькові страшно. Страшно, що десь далеко стільки простору, стільки чудес, а він малий, хисткий з блідими щоками, розпаленими хоробливим огнем очинятами сидить тут у чотирох запліснівятих стінах засипаної серед чистого поля хатинки і навіть не сміє мріяти про те даліше... Боже! Створи чудо! Дай змогу пройти снігові замети, непрозору ніч, мовчазне село — одно, друге і безліч таких... Відчини браму далеких міст з палацами і людьми, що носять на собі чисті і тонкі, мов павутина сорочки, що мають звірячі шкіри на плечах, а на ногах барвисті м'які, мов вата, виступці — чобітки...

Далі і далі рвуться бажання. Далі і далі летять незв'язні, але виразні мрії. Ніч навколо. Сон. За стіною брязкають ланцюгами коні і корови. Уривно раз-за-разом кричить півень і гавкає глухо у безмежний чорний простір собака — Пундик, якого колись приніс Василь.

Прокидається мати. Вона бачить у хаті світло. — Боже, Боже! І що ти собі, дитино, думаєш? То ж ти випалиш усю „кирасіну“. Чим завтра засвіtimo... І що тобі те читання? Чи ти попом хочеш бути, чи що?

Володько прокидається. Рим, могутні володарі, красуні — зникають. Не каже нічого, тільки гасить лямпу і йде на своє місце коло батька. За вікном виспівує півень...

І так дні йдуть. Володько їсть книги, розпикає мозок. Книгозбірня „общеполезних і дешових“ книжочок повністю вкладається в його невеличкому мозку і займає там майже непомітну частину того простору, що знаходиться у нім. Там і Севостополь

з Малаховим курганом і генерал Суворов. Там бої у Альпійських прірвах, де гинуть хоробрі воїни божесько-далекого града. Там труди і висліди якоїсь куроводки Марії, змішані з „малоросійськими піснями“ Губанова — Київ... І чого чого тільки не впакував туди неспокійний біс Володькового бажання.

Успіх Землі.

Минув усього лиш один місяць. Рано. З-за Жолубецького дубового лісу встає і піднімається велитенське сліпуче сонце. Поле притоптує м'який вітер, що вільними хвильками гуляє по зяблєваних полях.

Матвій порається коло плуга. Перед хлівом стоять у збруї коні й їдять з цебра обрік. Дорогою проходять з плугами дядьки. Ось диботить Хома — ет-тоє... Цьвюгає по конях сирицевим батіжком і пружньо натягає віжки. До цього часу у нього не було власних коней, а тепер роздобув. Коники миршаві, але ет-тоє гордо ступає за ними, натягає віжки, щоб держали голови. Він тепер господар.

Порівнявшись з Матвійєвим двором гукає: — Добре „утро“!.. Орати йдете?

Голос радісний, як сонце, як вітер, як жайворонк, що бє крилами прозоре повітря і завзято цвіринчить.

Матвій розгинає спину. — Дай-бо-здоровля! Йду! А що ж! Моє зовсім протрахло...

— Ну, Боже поможи!..

— Спасибі!..

За ет-тоє йде Гнидка. Скидає старого урядницького кашкета і вітає Матвія солодко й уважно. Все, що було торік, забулося. Одна зима згладила те, що всіх боліло...

Йде Коган, йде Кузьма. Всі раді, всі бадьоро ступають по власній землі, пускають плуги у мастку землю, крають ґрунт і виважують скибу за скибою.

Чорний тяжкий дух зноситься від землі. Ніздрі лоскоче сильний запах чорнозему. На чолі сходить піт, капає по щоках, бороді й падає на ріллю. Галки й ворони гицають по розвернених скибах. Виходять на кін череваті лантухи, повні зерна. Широченна пятерня згортається в кулак, стискає зерно і прудко розбризкує його по скибі. Сонце — шалений і дикий огнепад, заливає лани, мужиків, птахів. Земля мліє, мов коханка, розпустивши розкішні принади. По ній до схочу топчуться Матвії, Кузьми, Стратони, засипають її плодом, потом, молитвою. Роди, велика, непорочна земле! Роди прамати всього великого.

Зерно торкається ріллі, торкається непомітно, вгризається в її м'якоту і ненатхленно ссе чорну кров могутньої роділі.

Он і Матвій свій лан оборає. Широта, довжінь! Йде розмашно туди й назад, бризкає зерном. За ним волочить боронами Василь. Лан! Чотирнадцять десятин. Кості, жили, кров! Ні! Кості його не болять. Вони дають лиш відчути ціну землі — своєї, людяної сонцем, литої потом і болючої, мов потрошена спина...

Володько ще ходив до школи, але там знов порожнеца.

Як тільки набубнявіли в лісі бруньки, як зійшов ряс, як зазеленіла тендітна травичка — кінець школі. Діти розсипалися по полях і гармідять скрізь, мов дзвінки. Нащо їм школа... „Все одно, школа не нагодує тебе“ — йшло прислів'я від покоління до покоління.

Тоді для Володька знов odkривається світ великих чудес. Йде зі школи не селом, а городами на зруб, а звідти до лісу. З висоти сонце жахкотить, кладе тіні по м'якій ще землі. Витикаються перші медянки, літають товстючі джмелі. На липових кущах клейки листочки, осика розсіває крилаті зернята, дуб завзято хоронить понуру мовчанку. А над всім небо глибоке, прозоре зі світлими хмаринами.

Володько переходить в захоплення і дзвінко вигукує: Га-га-го-ооо!...

Луна підхоплює згук і несе в далечінь лісу і там, невідомо куди, жбурляє його.

За лісом долина й озеро, що змагається зі зливом сонця, відбиває пружним боєм його настирливі стріли, жбурляючи їх просто у вічі Володька. Той жмурить очі, прикладає руку до чола і дивиться в далечінь.

Коло нього височенний стрункий дуб. На дубі гніздо шуліки. Два велитенські птахи кружляють у повітрі. На угорській стороні поле засипане людьми, що білють на сонці. Чути спів...

До дому приходять Володько знесилений весною і приносять пучок квітів. У хаті нікого нема. Хто б тепер сидів у хаті. Мати на городі, батько й Василь у полі. Хвидот стереже від вороння коноплі. Ходить коло грядки і грюкотить іржавою бляхою. Йому дуже це недовподобно, але нічого не подієш. Треба щось робити. Одна Василянка має ще вільне право рачкувати собі по сухому поросі, набивати рота всякою поганню, нащо Настя, коли зверне увагу, кричить: — Не руш то! Чуєш? То бека! Покинь!...

Але Василянка не вірить, що то бека. Їй це так чудесно смакує. Вона завзято щось обговорює, бігає на чотирох ніжках високо піднявши догори задочок з задертою і привязаною до пояса сорочиною.

На городі безліч праці. Розробляється місце на грядки. Матвій засадив молоді щепи, які біжать довгими рядочками від подвіря до долини. Робиться огорожа, засаджується грабовий живопліт.

І все то хоробливо чіпляється розкішної землі. Земля для всіх і всього. Земля найбільше щастя, більше за золото, більше за коштовні каміні. Земля — сон мільйонів, казково-привабливе ество, радість і щастя всіх сильних і слабих. Земля все: золото, краса, молодість і вічний учитель мудрости... От що є земля!...

Бадьорого недільного ранку, коли сонця більше ніж у океані води, коли на полях по верхах молодого збіжжя качаються ледачі хвилі, коли собаки вилазять зі своїх буд, розставляють широко лапи та роздерають з янчаннями величезні пащеки, коли

на порогах сіней сидять і ськаються молодичі, а коло них блаженно обшмаровують бекою свої ротенята їх виплідки і коли над всім застиглим спокоєм всевладно стоїть невидимий бог відпочинку, — такого недільного ранку Матвій і син його Володько повільно, поважно ступали вузькою дорожиною в напрямку півночі де була їх парина і де сьогодні Катерина пасе „на росу“ шість корів Матвієвого достатку. Треба було прикупити корів. Без худоби господар вилущений стручок.

Дорожина біжить серединою власного поля і криється від зору, западаючи над угорську долину. На право — мос! На ліво — мос! Один лиш вітер має право топтатись тут, збити хвилю, жбурнути нею до сусідської межі і летіти далі.

Навколо соняшна тиша. Бренять у житі голівки моторних волошок. Десь-недесь заборсалось стебло кукілю. Зі всіх напрямів: звідтіль, зправа, зліва — перепілки підпідьомкають і бrenять неуривним тоном коники-стрибунці. В далечині на схід і захід сталевую лавою застигли ліси.

Матвій зупиняється. Володько прикладає до чола руку і дивиться на угорські чагарники, над котрими велитенською чорною баштою, простопадно до землі, зводиться і вяжеться з небом дим. Лиш відгуки дзвінкого підголосника кажуть, що там мужицький молодняк залився співом таким же великим і просторим, як сама країна.

— Земля! — виривається у Матвія. — Ех, коли б воно так років п'ятнадцять взад!... Коли ще руки були, як ужівки і стан звинно вгинався... У праці чоловік родиться, у праці кості зложить... Інакше не можна... Колись було не те... Народу менше було, праліси... Пішов на звіря, роздер пазюрами дичину і маєш... Тепер інше... От воно... Ти вже і сам знаєш... Не малий...

Ех, як приємно чути оте „не малий“. Володько голову піднімає, випростує присадкувату з завдатком широких барок постать. Батько мову веде — просту, вузловату. Тверді слова вириваються з твердих уст і кладуться чинно в історію роду. Встають в уяві діди-велитні. Йдуть пралісами, рвуть столітні дуби, розчищають галяви, предають огневі хмиз і хашавини. Дикий звір чує запах поту від праці за плугом і з диким воєм стрімголов пре у безвість.

Йшов плуг. Йшов страшний мужик за ним і розривав цілини. Родилося життя...

Володько, майже побожно, дивиться на батькову постать. Ось він весь перед ним. Те вічне зі зморщками чоло, ті поважні очі, той владний горбатий ніс. Рука у нього чорна, долоня тверда і широка, кулак кострубатий з чіткими пругами синіх жил. Лиш маленька тінь від сонця падає на землю від його велитенської постаті.

Ніколи та рука не обняла його — Володька, ніколи не дала пестощів. Та все таки, що року, коли „Христос воскрес“ вимовлялося, коли цілувались усі, він з утіхою і завзяттям брав

ту руку і припадав устами до її жилавої шорсткості. — „Воїстину воскрес, тату!“ — казав Володько, а чоло його було ясне і горде, ніби він син великого царя.

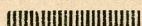
Він ще і ще раз гордий „своїм татом“. Он над шляхом розбілили нові хати. Десять нових господарств, десять родин! Нове село! Там святочні люди, там діти, там гуторять йдучи до церкви жінки... Так. Це він — „мої тато“, збудував це. Праця... Хіба ж Володько не знає, що то значить? Він може тільки усміхнутися... У нього ще й тепер босі ноги і порвані штанята. Та не в цій справа... Он поле ожило великим життям і обіцяє нагородити всі ті прикрі години довгих літ, переборених залізною волею залізних людей...

А навколо ширінь. Небо, а на нім хмарини. Он та — куш вишневоцвіту. Та — снігова лявина. Видається, прорве блакить і грохоне цілим тягарем на дубовий ліс від Жолобок...

— Ну, — каже батько. — Підем...

Рушають і йдуть у напрямку, де над угорським чагарником зводиться димова башта і звідки родиться та розкладається в просторах владна пісня міцногрудих дітей прийдучого.

КІНЕЦЬ ЧАСТИНИ ПЕРШОЇ.

о. Г. Костельник.

Когутики п'ють на божу славу.

(Дійсна правда).

— Не пізнаєте мене, панотче?

— Даруйте, ні! А де ж ми стрічалися?

— Тому двадцять літ ви мене вчили в монастирі.

— Так, так! Тепер я собі вас пригадав.

Чому ж ви не залишилися в монастирі?

Чи ви самі виступили?

— Ні, панотче! Мене відпустили з монастиря, а Бог мені свідком, що я ні в чому не був винен. Наговорили на мене. На світі я спершу гірко бідував. Та тепер я, як то кажуть, людина на своєю місці. Я жонатий, маю жінку й діти, тут у місті маю каменицю. Я купець...

— Ну, й гаразд! дякувати Богу!

— Авжеж дякувати Богу, бо тільки він так поміг мені. Знаєте, панотче, в яких часах довелось нам жити. Дуже легко стратити ціле майно. Й мої гроші нераз „на волоску висіли“. Та я завсіди саме найліпше потрапляв — при всіх змінах валюти й довжників. Певне, що я не був сам собою такий мудрий та обачний, тільки Бог так мене вів.

Цей мій гість, мій давний учень, був гарно одягнуеною людиною, не дуже вчений, але й не простий, бо в монастирі він